

Petrik Géza magyar könyvészetei a katalogizálásról alkotott korabeli nézetek tükrében

„Ugy látszik, íróink eleitől fogva száraz munkának találták a könyvészzel foglalkozást, mely nélkül pedig irodalomtörténetet írni teljes lehetetlen. Másfelől ropant olvasottságot s mély ítélő-tehetséget igénylő munka is az, melynek – főleg kilátás nélkül anyagi jutalomra – hogy valaki magát alávesse, nem igen képzelhető.” – olvashatjuk Márki József (1815–1888) *Szak- és betűrendes kalauz az összes magyar irodalom története s könyvészetben*¹ című, a magyar szép- és szakirodalomról „történetileg úgy mint könyvészetileg” számot adó munkájában. Az összeállítás alkotója mélyeséges tisztelettel adózik a bibliográfia-készítést felvállalók előtt, hangsúlyozva a tudományt támogató és azt előrevivő munkájuk értékét: „Hanem az is bizonyos, hogy a '40-es, '50-es években éledező könyvészet sem lehetett kis befolyással irodalomtörténelmünk fejlesztésére s arra, hogy az jelen színvonalán álljon.” Ez az időszak „adott a könyvészetnek hatalmas lendületet, úgy hogy annak nyomdokait egész kis csapat kezdette követni; s alig tarthatni többé attól, hogy irodalmunk e föltétlenül szükséges ága ápoló kezek nélkül maradjon.”² Márki József meglátása valóban helyesnek bizonyult: a következő évben, 1879-ben jelent meg Szabó Károly *Régi magyar könyvtárának* első kötete (a 2. 1885-ben, a 3. pedig két részletben, utóbbi már *Hellebrant Árpád* közreműködésével 1896-ban és 1898-ban látott napvilágot); hasonlóan fontos – és máig haszonnal (bár mai használói számára kissé nehézkesen) forgatható – munká(k)ra vállalkozott Petrik Géza (1845–1925). A retrospektív magyar nemzeti (könyv) bibliográfia e két jeles alkotójáról – az elődökét mind a feldolgozott anyag mennyiségében, mind pontosságában messze túlszárnyaló könyvészetek összeállítóiáról – a kortársak és az utókor szakmai köztudata eltérően vélekedik: Szabó Károlyban a történetíró és irodalomtörténész tudós tárgyszeretetét és bibliofil rajongását, Petrik Gézában pedig a szakképzett könyvkereskedő hatalmas szorgalmát, valamint a munkájában megnyilvánuló praktikus szemléletet értékeli.³ Petrik első munkájában, a „*Magyar könyvészet 1860–1875*”-ben nem is a tudományos kutatás támogatását tűzte ki célul maga elé, hanem „tisztán gyakorlati célból, a könyvkereskedők használatára, egységes betűrendbe akarta szedni az osztrák-magyar könyvkereskedők egylete által 1860–70-ig kiadott magyar katalógusok anyagát”⁴. A végső, 1875-ös korszakhatárt azzal indokolta, hogy ettől az évtől kezdve jelentek meg kurrens éves könyvészeti összeállítások egyrészt a magyar könyvkereskedő-segédék „Csak Szorosán” nevű egyletének kiadásában *Magyar Könyvészet*⁵ címen, másrészt a *Magyar Könyvszemlében* is.

A XIX. század utolsó harmada és a XX. század eleje tudománytörténeti szempontból szintén jelentős fejlődést hozott. Hazánktól nyugatabbra már a XIX. század elejétől-közepétől fontos események, változások, alapvető könyvtári szakkönyvek

megjelenése fémjelzik a könyvtártudomány önállósodását, a többi tudományágtól elkülönülő diszciplínává alakulását.

Magyarországon az 1876-ban alapított *Magyar Könyvszemle* (mint szakmánk első és sokáig egyetlen fontos orgánuma, a könyvtártani összefoglaló szakkönyvek megjelenéséig a magyar nyelvű szakirodalmi tájékozódás majdnem egyedüli eszköze) a könyv-, könyvtár- és sajtótörténeti tárgyú tanulmányok mellett fontos dolgozatokat közölt a könyvtári munka egyes területeiről: rendszeresen közzétette a nagy könyvtárak beszámolóit, tudósított a könyvtárak (újra)rendezéséről, a könyvtári állomány feltárásának kérdéseiről.

A katalogizálásról a XIX. század utolsó évtizedeiben alkotott nézeteknek és e korszak gyakorlatának megismerése szempontjából elengedhetetlen néhány dolgozat megemlítése és rövid bemutatása.

Különlegesen fontos *Barna Ferdinánd* kétrészes tanulmánya⁶, amelyben amellett, hogy beszámol a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának a müncheni rendszer szerinti rendezési és feldolgozási munkálatairól, a többi könyvtár számára is alkalmazható katalogizálási szabályzattervet ad. Közli a könyvtárban használt „címlap” rovatait, ismerteti azok részletes tartalmát, meghatározza a regisztrálandó adatokat, konkrét példákat hoz a fő- és mellékcímlapok elkészítéséhez, valamint gyakorlati tanácsokat nyújt a „címlapozás” (katalogizálás) és a könyvtárrendezés elvégzéséhez.

Sebestyén Gyula elméleti alapvetésként értékelhető írása⁷ számos – leginkább német – nagykönyvtár (a müncheni, erlangeni, jénai, weimari, göttingeni, wolfenbütteli, berlini, lipcsei, drezdai, bécsi és prágai könyvtárak) katalogizálási gyakorlatát, illetve a katalógusukat létrehozó szakmai auktoritások véleményét mutatja be és ütközteti egymással. A szerző a különféle szempontú (nyelvi, tartalmi, formátum szerinti) könyvtárrendezési és -átrendezési irányzatokkal és képviselőikkel szemben a katalógus következetes rendszerezését helyezi előtérbe: „A könyvtárban újabb vívmányait nem a könyvek folytonos bolygatásában, hanem a nyilvántartásban kell érvényesíteni.”⁸ Hasonló nézetet képvisel Hellebrant Árpád is: „... erős meggyőződése, hogy a rendszert a katalógusban kell feltüntetni és keresztülvinni”,⁹ vagyis nem a raktári felállításnál.

A Magyar Könyvszemle tájékoztatott a honi és nemzetközi könyvtárügy és -tudomány aktuális kérdéseiről is; tudósított a nemzetközi bibliográfiai konferenciákról – például az 1895-ben Brüsszelben megrendezett tanácskozásról, amelyen elfogadták az egyetemes repertórium tervét –, emellett külön kiemelendő *Gulyás Pál* valamivel későbbi, de e témához kapcsolódó tanulmánya, „A modern nyomtatványok könyvészeti leírásának szabályai”¹⁰, amely a „könyvészeti leírás”-ra vonatkozó és az Institut International de Bibliographie által kidolgozott szabályzatot ismerteti.

A magyar nyelvű könyvtári szakirodalom megszületésének másik fontos mérföldköve az 1893-as esztendő: ötven évvel *Toldy Ferenc* tervezetének közzététele¹¹ után került az olvasók kezébe az első magyar nyelvű könyvtártani kézikönyv, *Kudora Károly Könyvtártana*¹², mely az őt ért sok jogos-jogtalan bírálat¹³ ellenére is korszakalkotó jelentőségű, és hűen tükrözi a kort jellemző honi könyvtártudományi gondolkodást. (Kudora egy 1884-ben tett külföldi tanulmányút során számos nagykönyvtárat látogatott meg, többek között a boroszlói és müncheni bibliotékát, „melyeknek berendezését és administratioját tette tanulmány tárgyává”¹⁴ – nem vélet-

len tehát a könyvén több helyütt érezhető, Magyarország kulturális és politikai kapcsolataiból is következő német orientáció. A szerző „A könyvtártn irodalma és a könyvtári rendszerek” című fejezetben röviden ismerteti és értékeli a könyvtártn nemzetközi és hazai szakirodalmát; külön felhívja a figyelmet *Karl Dziatzko* (1842–1903) munkásságára¹⁵, aki – a müncheni Hofbibliothek 1840-ben keletkezett és 1850-ben publikált katalogizálási instrukcióinak irányvonalát követve – a boroszlói egyetemi könyvtár számára készített szabályzatot, melyet 1872-ben, illetve 1886-ban nyomtatásban is közzétett¹⁶.

Kudora Károly könyvtártnának „Czímtározás” és „Czímtárak”¹⁷ című fejezeteiben alapvetően saját könyvtártnának, az Egyetemi Könyvtártnak a gyakorlatát mutatja be, de olyan általános érvényű szabályokat fogalmaz meg, amelyek nemcsak egy konkrét könyvtár praxisát tükrözik, hanem bármely bibliotéka katalógusának létrehozásához fontos iránymutatást nyújtanak:

„A címmlapozás következő sorrendben történik: Első helyen áll a könyv szerzője, és pedig elül a vezeték név és utána a keresztnév. A vezeték- és keresztnév nem magyar neveknél vessző által választatik el. Ha a szerző nincs megnevezve a címmlapon [...] ki kell kutatni. Ha a könyv szerzője ismeretlen, akkor első helyen áll a rendszó. A szerző vagy rendszó után leírjuk a könyvnek teljes vagy rövidített címét, utána következő sorban kiteszszük a kötet vagy füzet számát és külön sorban a kiadást. Ezután leírjuk a nyomás helyét, idejét, mely után ritka műveknél a nyomdász vagy kiadó neve is kiteendő. Ezt követi a könyv lapjainak száma, esetleg a jelenlevő táblák. [...] A könyv alakja, mely kitehető a nyomás ideje után is. [...] A darabszámot, mert a könyv kötetének száma nem mindig azonos a darabszámmal [...] Végre kiteendő a könyvkötése.”¹⁸

A „könyvfelvétel” módjának illusztrálására szolgál a budapesti egyetemi könyvtártnál használt „címlap” (mai szóhasználattal: katalóguscédula) kisebbített mása¹⁹:

	Gb.	8-r.	809.
H o r v á t h	Mihály Huszonöt év Magyarország történetéből 1823–1848.		
	I. II. kötet.		
	Genf, 1864. XVI. 630; XII. 710 l.		
félbőr			2 db.
N.sz. 2016/1865	Dobrowsky. 10 frt.		

(A korabeli szakirodalomban több forrásban²⁰ is megtalálható a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtártnában használt cédula-űrlap is, de ennek inkább csak elrendezése, mint adattartalma tér el az egyetemi könyvtártnban készített cédulától.)

A kiadványt azonosító adatok körére, azok rögzítésére vonatkozó szabályok, alapelvek ismertetése mellett Kudora természetesen kitér a „címtár” (katalógus) szerkesztési kérdéseire is. Legfontosabb és általános érvényű törvényként a következetességet emeli ki, „mely nélkül a rend megbomlik és a címtár hasznavehetlenné válik. ... Szükséges tehát, hogy minden könyvtár címtártnának vezetésénél előre megállapíttassanak azon elvek, melyek szerint a címmlapok rendeztessenek.

Sajnos, hogy könyvtárainkban erre súlyt nem helyeznek, s ezen körülmény okozza azt, hogy sok munkát, mely a könyvtárban helyet foglal, a cím tárban épen nem, vagy csak hosszas keresés után találnak fel.”²¹

Az egyes cédulákat személyi vagy tárgyi rendszavuk (Kudora szóhasználatában még a „vezérszó”, „péczeszó” vagy „Schlagwort”) alatt kell a katalógusba beosztani. Amennyiben a munkának egy szerzője van, személyi rendszót kell választani, a többszerzős vagy anonim munkák címükből vett tárgyi rendszó szerint kell, hogy szerepeljenek. A tárgyi rendszó megválasztása – a német katalógizálási iskolához igazodva – grammatikai alapon történik: rendszó a „substantivum regens”, vagyis az első alany esetben álló és nyelvtanilag nem függő helyzetű főnév. Ez a rendszóválasztási eljárás érvényes a (személyi) szerző nélküli munkákra, tehát így különféle testületek kiadványaira – mivel ez az irányzat elveti a testületi szerző alatti regisztrálást – valamint a gyűjteményes munkákra. A „gyűjtő cím” alatt (azaz valamely sorozat keretében) megjelenő munkák az „általános cím” tárgyi rendszavához kerülnek, a könyv szerzőjéről vagy címéről Kudora csak utaló készítését írja elő. Ezzel szemben a folyóiratok katalógizálásakor a teljes címet (a címkezdő névelők kivételével) rendszónak minősíti.

Amennyiben (és Kudora állásfoglalása szerint kizárólag ebben az esetben) a címben szereplő első főnév egy másik főnév jelzője, rendszónak a cím legjellemzőbb kifejezése választandó, így pl. „Kir. magy. tud. egyetemi könyvtár cím-gyűjzéke” cím „C”-nél keresendő.

Az azonos értelmű/tartalmú, de különféle nyelvű rendszavakkal kapcsolatban tanácsolja, hogy nyelvek szerint tagolva, azonban a katalógus egy helyére egybe- gyűjtve regisztráltassanak: pl. Szentírás alatt az összes nyelvű Biblia-kiadás.

A „betűrendes névcím tár” (formai katalógus) fő feladata annak tisztázása, hogy egy konkrét mű megvan-e, illetve mely művek vannak meg a könyvtárban. Ez csak akkor valósulhat meg, „ha egy és ugyanazon szerző nevei, vagy egy és ugyanazon tárgyra vonatkozó rendszavak egymás mellett foglalnak helyet”, vagyis a rendszavak eltérő nyelvű, átírási, írásmódú, formájú változatai egyetlen helyen (a mai terminológiát alkalmazva az egységesített besorolási adatnál) összegyűjtve találhatóak.

Mivel az egyes kiadványok nem minden esetben saját, a kiadványon található adataik szerint szerepelnek a katalógusban (álnév alatt is publikáló szerzők egyes művei, sorozatok egyes kötetei, névelőzékés és idegen nevek stb.), elengedhetetlen, hogy az eltérő, de összetartozó, akár egyazon személyt, címet vagy munkát jelölő rendszavak közötti kapcsolat utalók segítségével megmutatkozzék. (A kor technikai felkészültségéből – kézzel írott cédulák használatából – és a könyvtári katalógusok feladatáról alkotott nézetekből is következik – nem a többszempon-tú visszakereshetőség biztosítása a cél, hanem a „könyvfelvétel” beosztása a katalógus egyetlen helyére –, hogy a másod- illetve harmadrangú rendszavak, pl. társszerző, közreadó, valamint a könyvön nem szereplő, de kinyomozható szerzői név, eltérő névforma csak utalóként és nem a mai értelemben vett „melléktétel”-ként lelhető fel a katalógusban.) Az utalások fontosságára már Barna Ferdinánd is kitért, utaló készítését írja elő a következő esetekre²²: „A könyvcímek lemá-solásánál s illetőleg címlapok felvételénél különös figyelmet érdemelnek az úta-lások (Rückweise) és pedig

a., egyik rendszőről a másikra

b., fordító vagy commentator nevéől a szerző nevére

c., gyűjtő-műveknél az egyes szerzők neveiről a fő-czímlap rendszavára d., összekötött műveknél minden többi hozzákötött műről az első helyen be-
kötöttnek rendszavára”. (Az utalók alkalmazásának újabb eseteit – az OKBK sza-
bályzatáig – a későbbi források sem határoztak meg.)

A katalógusok használhatósága (a rendszavak következetes megválasztása és a
szükséges utalók elkészítése mellett) nagy mértékben függ az egyes tételek sorrend-
jétől, a besorolási szabályoktól. Kudora könyvtáránál az azonos művek eltérő
kiadásainak, illetve az azonos rendszavú „címlapok”-nak a besorolására hét alap-
vető, rövid szabályt fogalmazott meg:

1. a személynévvel azonos tárgyi rendszó megelőzi a személyit;
2. egy mű különféle nyelvű kiadásainál az eredeti nyelvű áll elől, a továbbiak-
ban a nyelvek betűrendjében követik egymást;
3. több, de egynyelvű kiadás a nyomtatási helyek betűrendjébe, esetleg idő-
rendbe rendezve;
4. többnyelvű kiadások mindig megelőzik az egynyelvűeket;
5. pápák, uralkodók nevei időrendben állnak;
6. azonos családnevű szerzők keresztnévvel, annak hiányában a születési hely
vagy társadalmi állás feltüntetésével különíthetők el egymástól;
7. a szerző nélküli azonos tartalmú, de eltérő nyelvű munkák vagy külön-külön
tárgyi rendszó alatt vétetnek fel, pl. „Törvények és Rendeletek”, „Gesetze
und Verordnungen”, de az eredeti címlaphoz is hozzáfűzhető: ugyanez né-
met stb. fordításban.

„A betűrendes névczímtárnak ily alakban való beosztása világos áttekintést
nyújt a könyvtárban jelenlevő irodalomról és a keresést szerfelett megkönnyíti”.
Sebestyén Gyula a már hivatkozott cikkében úgyszintén a jó katalógust emeli ki
a könyvtári állomány használhatóságának előfeltételeként: „... megkezdődött a
katalógus-készítés, melynek soha eléggé nem méltányolható művelődéstörténeti
jelentősége lett azáltal, hogy tetemesen megrikította azoknak a soraikat, a kiknek
csak a rosszúl nyilvántartott könyvtárak ismerete nyújtott kétes értékű tudományos
existenciát”²³.

A regisztrálandó – tehát a könyvek, kiadványok azonosítását lehetővé tévő –
adatok körében már korábban létrejött az egység a könyvtáros/könyves szakmá-
ban. A katalógusban egy könyvről felvett adatok gyakorlati feladata mindig is az
azonosítás volt, ennek első, a magyar szakirodalomban fellelhető definíció értékű,
direkt megfogalmazása mégis csak Gulyás Pál 1906-ban írott dolgozatában ol-
vasható, melyben az Institute International de Bibliographie által elfogadott könyv-
vészeti leírásról és az Intézet tevékenységéről tudósít²⁴: „a bibliografiai cikkely-
nek az a célja, hogy valamely írott elméművet megegyénítsen (individualizáljon).
[...] A világosság, szabatoság és teljesség hármas célját a bibliografus csak az
esetben érheti el, ha a cikkelyei megszerkesztésénél de visu, vagyis a leírt pél-
dány közvetlen ismerete alapján jár el.”

Az egyes leírási szabályzatok, egyedi könyvtárak gyakorlatában különbségek
mutakoznak meg az adatok sorrendjében és elrendezésében, de ezek nem igazán
zavarják a katalógus (vagy bibliográfia) használóját. A valóban lényeges – és a
tájékoztatási eszköz használatában, illetve használhatóságában megnyilvánuló –
eltérések a szerkesztés alapelveinek, valamint a konkrét besorolási szabályok el-
térő voltának következményei. A XX. század elejére kialakult nagy katalogizálási

iskolák (a germán, az angolszász és az eleinte köztes álláspontot képviselő, de az angol-amerikai beleolvadó újlatin irányzat²⁵) között a katalógusszerkesztés kérdéseiben mutatkozott meg jelentős eltérés, mondhatni elsimíthatatlan ellentét, vagyis a szerzői név (nevek) alatt nem katalogizálható (anonim, ismeretlen vagy kizárólag feloldhatatlan pszeudo- vagy kriptonimával, névbetűkkel jelölt nevű, valamint valamely testülethez kötődő) művek esetében alkalmazott eljárásokban. A magyarországi könyvtárak feldolgozó munkáját és a magyar könyvészeti összeállításokban alkalmazott módszereket is – a korabeli szakirodalom és a források tanúsítják – a germán irányzat határozta meg: a testületi szerzőség elvetése és a cím szerinti besorolásnál (általában) a grammatikai rendszóválasztás.

A két nagy irányzat közötti különbség jobb megvilágítása érdekében érdemes röviden kitérni a Magyar Könyvszemlében közzétett szabályzatra, „Nagybritánia könyvtárainak címtározási szabályai”-ra²⁶, amely, mint címe is mutatja, a kereskedelem számára készült, tehát más keresési szempontokat tart szem előtt, kevesebb mű rendezését szolgálja, és összességében egyszerűbb a könyvtári gyakorlatban használt rendelkezéseknél; ezenfelül az angolszász katalogizálási irányzat által uralt földrajzi területről származik. „Névtelenül megjelent könyvek címének első főneve alatt, és ha czélszerű, utalással a cím valamely más különösen fontos szavára”; egy szerző művei címük betűrendjében, „ezek pedig a bennök előforduló első szó, de nem névelő szerint rendezve” követik egymást. „Társulat egyleti nevének első szava, de nem névelő alatt igtatandó be.”

Kudora Károly „Könyvtártan”-át néhány esztendő múlva újabb (és a kortársak által is korszerűbbnek tartott) kézikönyvek követték a könyvtárosi munka szolgáltatásban: 1903-ban került a szakmai közönség kezébe *Ferenczi Zoltán*nak – az új német katalogizálási szabályzat, a Porosz Instrukció nagy méltatójának – a műve, „*A könyvtártan alapvonalai*”²⁷; 1909-ben (második kiadásban 1913-ban) látott napvilágot a harmadik magyar könyvtári munka *Gulyás Pál* tollából „*A népkönyvtárak szervezése, fentartása és kezelése*”²⁸ címen. Mindkét szakkönyv a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Országos Főfelügyelősége „*Múzeumi és könyvtári kézikönyvek*” elnevezésű sorozatában jelent meg. A hazai könyvtárügyben bekövetkező pezsgést jelzi az is, hogy a XX. század első évtizedeiben a szakfolyóiratirodalom is fejlődésnek indult, a Magyar Könyvszemle mellett jelentős szerepe volt a *Múzeumi és Könyvtári Értesítő*nek (1907–1908) valamint a *Könyvtári Szemlé*nek (1913–1917)²⁹.

Ferenczi – igaz ugyan, hogy csak lábjegyzetben hivatkozik a Porosz Instrukcióra³⁰ és nem nevezi meg az általa közölt szabályok konkrét forrásait – mégis teljes híven követi annak rendelkezéseit³¹. A porosz könyvtárak katalogizálási szabályzata az azt megelőző – már Kudora által is bemutatott, de Ferenczinél is követendő – hagyományt folytatja az anonim művek rendszavának megválasztásánál: a szerző nélkül megjelent művek címéből vett vezérszó az első alanyesetben álló vagy a legjellemzőbb főnév; a sorozatok tagjait úgyszintén a gyűjtőcím tárgyi rendszava alá utalja az egyes szerzőktől illetve címeiktől; a folyóiratok esetében – a címkezdő névelő kivételével – a cím egésze alkotja a rendszót. Az egyazon rendszavú címek besorolásánál, ha szükséges, második és harmadik szót is figyelembe lehet venni.

Az azonos családnevű szerzőket keresztnevek betűrendjében, ha az is azonos, akkor koruk, előnevük vagy születési helyük szerint rendeztetik. Egy szerző művei

– fontos, hogy minden esetben egyazon névforma alatt – összkiadások (és gyűjteményes kiadások), egyes művek, illetve fordítások csoportokba, az egységeken belül pedig időrendbe rendezve követik egymást. (Kudora még a megjelenési helyek betűrendjét részesítette előnyben. *Szabó Ervin* bővebben tárgyalja ezt a kérdést: „Az egymásra következő kiadásokat időrendben helyezik el; ha a megjelenés éve ismeretlen, megelőzik az évszámmal bírókat és a helynév ill. a kiadócég vagy nyomdász neve szerint rendeztetnek el.”³²)

Ferenczi az „y”-nal írt nevek besorolásánál érdekes logikát követ: úgy kezeli a Garai/Garay, Váradi/Várady stb. névpárokat, mintha mindegyik „j”-vel lenne, „különben is ugyanaz a szerző is írta nevét kétféleképpen” – indokolja. (Ez az elképzelés egyébként úgyszintén a németországi, nevezetesen a müncheni egyetemi könyvtár gyakorlatából ered³³, de a magyar források közül elsőként Ferenczi említi.)

A Ferenczi utáni könyvtártani munkák katalogizálásról szóló fejezeteiben³⁴ illetve az OKBK megbízásából *Prohászka Lajos* által készített szabályzatban, „A Központi címjegyzék katalogizálási szabályai”-ban³⁵ – a német katalogizálási iskolához való kötődés megtartása mellett – a Porosz Instrukciótól (egy eleinte csak a szakmában jelenlévő vélemény megnyilvánulásaként³⁶, később szabályzatban kodifikált előírásaként megnyilvánuló) fokozatos eltávolodás figyelhető meg.

Gulyás Pál könyvtártanában a cím szerinti besorolás különféle eseteinek ismertetését nem korlátozza a germán irányzat felfogására, hanem teret enged az eltérő gyakorlatoknak, irányzatoknak – és természetesen saját állásfoglalásának is³⁷: „A rendsző megválasztását az egyes könyvtárak katalogizálásáról kidolgozott szabályzatok igen különbözőképpen oldják meg. Megállapításánál három főirányt különböztetünk meg; nevezetesen: 1. a címben alanyesetben előforduló legelső főnév a rendsző; 2. a címben előforduló legjellegzetesebb főnév a rendsző; 3. a cím kezdőszava a rendsző, a határozott vagy határozatlan névelő kivételével. [...] Részünkről a harmadik szabálynak adjuk az elsőséget, már csak azért is, mivel az első két szabály következetesen nem vihető keresztül: hiszen igen sok címben vagy egyáltalán nincs főnév, vagy ha van is, nem áll alanyesetben.” Másik fontos eltérés – és a német gyakorlatúttól való 1924-ben kodifikált eltávolodás előképe – a sorozatok feldolgozásának új megközelítése: az egyes kötetek önálló kiadványokként, „főlapon” szerepelnek a katalógusban, az utalások nem a gyűjtőcím felé irányítanak, hanem éppen fordítva, onnan az egyes szerzők neveihez.

A szerző neve szerint nyilvántartott művek besorolásában Gulyás követi a Porosz Instrukció és elődei metódusát.

Az I. világháborút követő, alapvetően megváltozott könyvtárpolitikai helyzet kényszerítette ki a könyvtárügy bizonyos jellegű centralizációját. Megalakult az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ; az intézmény a Központi Címjegyzék létrehozása kapcsán készítette el 1924-ben Magyarország első általános, de nem kötelező érvényű szabályzatát³⁸. A szabályok megfogalmazásánál (a bevezető tanúsága szerint is) „elsősorban a porosz instrukciók intézkedései voltak irányadók. [...] Emellett azonban az utóbbi évek könyvtári tapasztalatai is kellő figyelemben részesültek.”

Legszembetűnőbb különbség az anonímák besorolásában figyelhető meg: cím szerinti besorolás esetén a tárgyi vezérszó mindig (esettől függetlenül) a cím első

szava, kivételi képeznek a határozott és határozatlan névelők, a határozószók és a kötőszók. Ekkor az őket követő „első megfelelő szó” lesz vezérszó, a mellőzöttek pedig a tárgyi cím legvégére kerülnek.

A Porosz Instrukció másik sokat vitatott jellemzője a testületi szerző szerinti regisztrálás elvetése: az OKBK szabályzata testületi „főcédulá”-t szintén nem alkalmaz, de nem is mond le a testület neve szerinti „visszakereshetőség biztosításáról”: a testületi nevek az utalók szintjén vannak jelen a katalógusban.

Egyazon szerző műveinek besorolásánál alapvető változás nem történt.

Ebben az időszakban, a vázolt tudománytörténeti környezetben fogott hozzá *Petrik Géza* (1845–1925) a retrospektív nemzeti bibliográfia egyes ciklusainak megalkotásához.

Az elsőként és utolsóként megjelent ciklusok kiadási évei nagy időszakot, több mint fél évszázadot fognak át (a valóban Petrik nevéhez köthető könyvészetek megjelenése is több mint 40 esztendő munkájáról és tudománytörténeti változásairól tesz tanúbizonyságot); az egyes ciklusok tulajdonképpen más-más katalogizálási szokásjog, szabályzat hatálya idején készültek, de az eltérő évkörök kiadványtermését is több, más-más katalogizálási hagyománnyal, módszerekkel rendelkező könyvtár állománya alapján lehetett csak összegyűjteni. Mindezek a divergáló hatások jól kimutathatók az 1712 és 1920 közötti időszak retrospektív magyar nemzeti bibliográfiájának köteteiben.

A „*Magyarország bibliographiája 1712–1860*” előszavában Petrik Géza utal arra, hogy az időszak könyvtermését számos könyvtár anyagának áttekintésével gyűjtötte össze³⁹, külön kiemeli a Nemzeti Múzeum könyvtárát és az Egyetemi Könyvtárat. Barna Ferdinánd egyik cikkéből⁴⁰ tudjuk, hogy a Petrik által használt könyvtárak közül a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára mellett a kalocsai érseki bibliotéka is a müncheni rendszert alkalmazta, az egyetemi könyvtár feldolgozó munkáján pedig – mint az Kudora Károly könyvtárтанából kiderült – Dziaitzko hatása érződik. A többi gyűjtemény szintén a német katalogizálási irányzat követője volt (de természetesen egységes katalogizálási szabályzat és kialakult, egységes bibliográfiai rendszer, azaz követhető és követendő példa hiányában) kisebb-nagyobb mértékben eltérő gyakorlattal. Az 1712–1860-as időszak könyvészetének, „A Petrik”-nek bevezetőjében *Szilágyi Sándor*, az egyetemi könyvtár akkor igazgatója így értékeli a magyar bibliográfiai helyzetet⁴¹: [az előzmények] „együtt véve sem pótolják egy rendszeres s az újabb tudományos igényeknek megfelelő bibliographiai szerves munka hiányát, s nem képeznek mást, mint becses előmunkálatti anyagot, már csak azért sem, mert különböző s egymástól eltérő rendszer szerint vannak készítve”. Petrik Géza könyvkereskedői gyakorlata során egy másik (alapvetően kereskedelmi és nem tudományos szempontú) rendszerrel ismerkedett meg, nem csoda tehát, hogy „A névtelenül megjelent művek vezérszavainak kiválasztásánál nem szigorúan következetes – írja Havran Dániel –, ennek oka bizonyára a különböző könyvtárak nem egységes gyakorlata is.”⁴²

Petrik Géza bibliográfusi tevékenységének első produktuma a „*Magyar könyvészet 1860–1875*”⁴³, melynek keletkezési körülményeiről a szerkesztő saját példányában található bejegyzésben így tudósít: „Ez volt az első könyvem. Hozzáfogtam 1864. november 4-ikén, pénteki napon, mint 19 éves fiatal ember.”⁴⁴ Az 1870-es évek derekától fő tevékenységi köre bibliográfusi munkássága volt. A teljes munka 1885-ben jelent meg; célja, mint már korábban szó volt róla, a könyvkereskedelmi

szempontok szolgálata volt: a szerző először saját használatra rendezte betűrendbe az Osztrák-Magyar Könyvkereskedők Egylete által kiadott katalógusok anyagát, ezt bővítette ki később a teljesség és a feldolgozott időszak tekintetében is.

A bibliográfia betűrendes elrendezésű, a szerzős művek szerzőjüknek a kiadványon szereplő neve alatt szerepelnek. Az azonos hangzású, de „i”-vel, illetve „y”-nal írott neveket egy helyen, azonos családnévként kezelve, egybeosztva, a keresztnevek betűrendjében tartalmazza. (Ez a megoldás a korabeli gyakorlatról beszámoló szakirodalmi forrásokban csak később fogalmazódik meg, de praktikus, az olvasó keresési szempontjaival megindokolt, bevett eljárás.) A törvényes névváltoztatás miatt eltérő névformák, pl. a Frankl és Fraknói Vilmos típusú névváltozatoknál utal a másik névre is. A személynévre vonatkozó utalók a személy művei után, a címekre vonatkozók pedig a cím időrendi helyén állnak.

Egyazon szerző művei általában, de nem teljes következetességgel megjelenésük időrendjében követik egymást, pl.:

Frankenburg Adolf. Ószinte vallomások. ... 1861.

– Az öreg Bolond Miksa kalandjai ... 1863.

– Emlékiratok. Az „Ószinte vallomások” folytatása ... 1867.

de a besorolás több helyen is eltér a kronologikus elrendezéstől, pl.:

Argentini Döme. Különbféle betegségek hasonszervi gyógyítása. ... Pest, 1862. Geibel A.

– Hasonszervi gyógymód. ... Pest, 1864. Grill K.

– Hasonszervi utitársa rögtön támadt betegségek elhárítására. ... Pest, 1863. Grill K.

Ha a szerzőnek egy esztendőben több műve is megjelent, ezek sorrendje a korabeli gyakorlat szerint a megjelenési hely, ennek hiányában a kiadó vagy nyomda betűrendje szerinti, azonban Petriknél sem ez a rendszer, sem pedig a címek rendszavának alfabetikus rendje nem tűnik állandó besorolási elvnek, pl.:

Arányi Béla. Mértani példák gyűjteménye. ... Pest, 1873. Lampel R.

– A sík elemző mértan köréből vett példák gyűjteménye. ... Budapest, 1873. Lampel R.

Itt a címek betűrendje adja a sorrendet, az Arany János művei közötti elrendezésről viszont ez már nem mondható el:

Arany János nagyobb elbeszélései. ... Pest, 1867. Ráth M.

– elegyes költői darabjai ... Pest, 1867. Ráth M.

– furcsa hősköltevényei ... Pest, 1867. Ráth M.

Az azonos művek eltérő kiadásai az elsőként felvett után következnek kiadásuk rendjében:

Arany János kisebb költeményei. ... Pest, 1860. Heckenast. II 2. kiad. 1867. Uo.

A korabeli gyakorlathoz hűen és konzekvensen a társszerzős művek az első szerzőnél találhatóak, de utalás van a másodikonál is, annak önálló munkái mögött, pl.:

- Fördös Lajos.** Agenda. ... Pest, 1866. Osterlamm
– Buzgóság szárnyai. ... Pest, 1868. Hornyánszky és Tr.
– és Szívó Mihály. Áhítatos hölgy ... Pest, 1866. Osterlamm;

A sorozatban megjelent munkák részletes leírását Petrik a sorozat címéhez (gyűjtőcímhez) osztotta be sorszámuk szerint, a szerző műveinél ezek szintén csak utalóként jelennek meg.

A szerző nélküli művek mindig a grammatikai elv szerint soroltatnak be, függetlenül attól, hogy sorozatról, anonim műről vagy folyóiratról van-e szó:

- Ajándék,** legszebb. Hét vidám elbeszélés ...
– a menyasszonyi, – vagy: A csodás csengő hangszer ...
– népiskolai. Kiadta a népnevelés néhány őszinte barátja...
Akadémia, a m. tud., – új alapszabályai ...

- Szemle,** budapesti. 1860–64.
Szemle, budapesti. Új folyam. 1865–69.
Szemle, budapesti. 1873–75.

Könyvtár, Vasárnapi ...

Petrik sorrendben következő és – saját munkái közül, de korábban is – legnagyobb jelentőségű összeállítása az 1712–1860-as évkör könyvésze⁴⁵, Szabó Károly „Régi magyar könyvtára”-nak folytatása.

Ezen időszak könyvtermésében összességében, de a bibliográfia gyűjtőköre következtében is sokkal nagyobb számban vannak idegen (leginkább német és latin) nyelvű munkák, mint az elsőként megjelent könyvészetben. Petrik ugyanakkor a szerzőnek különféle nyelvű munkáit azonos névforma esetében az eredeti nyelvűeket fordításai elé rendezve, ha különféle formájú (nyelvű) szerzői név alatt jelentek meg, a könyvön közölt névváltozat alá osztja. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy csak az azonos vezetéknevű szerzők számától és az eltérő nyelvű keresztnevek kezdőbetűjétől függ, hogy a szerző művei és azok fordításai egymáshoz milyen közel (illetve egymástól milyen távol) találhatóak. Arany János írásainak német nyelvű kiadásai Arany János után, Arany Johann név alatt szerepelnek; Andrassy György és Széchényi István – biztosan csak nyelvében eltérő kiadású írása – két helyen, Andrassy György és Andrassy Georg név alatt le lehet fel:

- Andrassy György** és gróf Széchényi Istvánnak a bpesti hídegyesülethez intézett jelentése, midőn külföldről visszatérnek. ... Pozsony, 1833.
Landerer Lajos.
– **Georg** Graf u. Graf Stefan Széchényi. Bericht der Grafen ... an den Ofen-Pester Brücken-Verein, nach ihrer Rückkehr vom Auslande. ... Pressburg, 1833. Ludw. Landerer.

Kudora körülbelül egyidős (1893-as), de az egyetemi könyvtár meglévő gyakorlatát bemutató könyvtártaiban az ilyen problémákra is kitérve külön kiemeli, hogy egy szerzőtől származó művek mindenkor egyetlen névforma alatt szerepeljenek a katalógusban, vonatkozik ez a névváltozatokra, névfordításokra és álnevekre is.

A szerkesztés további általános alapelveiben nincs eltérés az 1860–1875-ös kötethez képest, de következetlenségekkel itt is találkozhat a figyelmes böngésző:

Tár, Vallási és egyházi –. 1832–33.

Tár, Erdélyi prédikátori –. 1833–37.

Tár, Protestáns lelkészi –. 1858.

Tár, Orvosi –. Kiadják 1831–33.

Tár, Orvosi, –. A budapesti királyi orvosegyesület 1842–1847.

Tár, Magyar történelmi –. 1855–60.

ahol sem az időrend, sem a betűrend nem sértetlen.

Az 1712–1860-as időszak bibliográfiai összeállításával egyidőben, 1890-ben látott napvilágot az 1876 és 1885 közötti kiadványtermést bemutató kötet⁴⁶, amely logikailag a „Petrikek”-hez tartozik, de *Kiszlíngstein Sándor* munkája⁴⁷. Kiszlíngstein Sándor az előszóban a Petrik-féle könyvészet folytatásaként és helyenként kiegészítéseként jelölte meg összeállítását – a megelőző 16 év könyvészetéből kimaradt, de akkor megjelent kiadványokat is regisztrálja.

A jegyzék szerkesztésekor alkalmazott besorolási szabályokban Kiszlíngstein munkája is igazodik a korabeli módszerekhez, gyakorlathoz – alkalmanként az inkonzekvenciák tekintetében is:

Szilágyi (Borsodi) Dezső. A honalapítói emlékszobor kérdése. ... Budapest, 1880. Aigner L. biz.

– A „Magyar dalcsarnok” kérdéséhez... Budapest, 1880. Aigner L. biz.

– Az Árpád-emlékszobor kérdése. Budapest, 1881. Aigner L. biz.

– Pár szó a műgyetem és zeneakadémia ügyében. Budapest, 1879.

Aigner L. biz

A következő ciklus (1886–1900) ismét Petrik Géza szerkesztésében jelent meg két kötetben 1908-ban és 1913-ban⁴⁸.

A bibliográfia megjelenésekor már régebb óta hatályban lévő, mindazonáltal Magyarországon nem kötelezően, de a könyvtárak szélesebb körében használatos Porosz Instrukció értelmében minden anonim mű tárgyi rendsző alatt kell, hogy álljon a katalógusban⁴⁹. A korábbi magyar szabályok szerint a folyóiratok címük kezdőszava alatt keresendők (amennyiben az nem névelő), csak a sorozatok az első alanyesetű főnév alatt. A korábbi könyvészetek ebben következetesebbek voltak, az 1886–1900 közötti időszak folyóiratai és sorozatai vegyesen soroltatnak be mindkét eljárás szerint:

Államvasutak, Magyar királyi –, hivatalos lapja

Athenaeum Olvasótára

Emlékek, Magyar történelmi –.

Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből
Földtani közlöny
Jogi ismétlő könyvek gyűjteménye
Könyvtár, Olcsó —.
Nemzet, A magyar — családi könyvtára
Zalai közlöny könyvtára

Ennek oka feltehetően a forrásként használt katalógusok, jegyzékek eltérő módszere. Míg a könyvtári katalógusok a grammatikai besorolást részesítették előnyben, a könyvkereskedői gyakorlat a mechanikus besoroláshoz állt közelebb: A Magyar Könyvkereskedők évkönyvének éves magyar könyvészeiben a folyóiratok mellett a sorozatok is címük kezdőszava alatt találhatók, pl.:

Hazafias könyvtár
Olcsó könyvtár
Történelmi könyvtár,

de ugyanezt a módszert követték a Magyar Könyvszemlében közzétett bibliográfiák is, pl.

Nemzeti Színház könyvtára,
A Népszínház könyvtára,
Nyelvtudományi Közlemények.

A XX. század első évtizedének kiadványtermését egybegyűjtő könyvjegyzék⁵⁰ első kötete még teljes egészében Petrik Géza munkája, a második kötetet halála miatt *Barcza Imre* fejezte be.

Az összeállítás az anonímák besorolásában továbbra is ingadozik, egyik irányzat következetes elfogadására sem vállalkozik, de egyre többször dönt a korszerűbb, mechanikus betűrend mellett: az almanachok, „könyvtár” sorozatcímek, a Magyar regényírók stb. és a lapok címük első szava alatt találhatók, de pl. a „dolgozatok” mindenkor „d” alatt:

Dolgozatok a modern filozófia köréből. ... 1910.
Dolgozatok az egyetemi b ő r k ó r t a n i intézetből. 19001–903.
Dolgozatok, I e l k é s z -értekezleti —. ... 1908.
Dolgozatok a székesfővárosi Szt. M a r g i t közkórház tíz éves fennállása alkalmából. ... 1907.
Dolgozatok, Jubileumi —. A P o l i k l i n i k a huszonöt éves fennállásának alkalmából. ... 1908.

A szerző nélküli önálló munkák besorolásában az 1712–1910-ig terjedő ciklusokban a grammatikai alapú besorolás, valamint az utalózás kissé nehézkes volta volt jellemző, amikor valamely sorozat tagja álnév alatt megjelent mű, az álnévtől az utalás az elfogadott névhez vezet, és csak onnan lehet a sorozat címéhez eljutni. Ugyanez az eljárás az asszonynevek, összetett családnevek és (nemesi) előnevek esetében is, pl.:

Kún Anna. Ld.: B ö g ö s n é.

Bögösné Kún Anna. Az új ház. Ld.: Koszorú 75.

Koszorú. ...

75. szám. B ö g ö s n é K ú n Anna. Az új ház. ...⁵¹

A retrospektív magyar nemzeti bibliográfiai vállalkozások következő része⁵² logikailag a Petrik ciklusokhoz tartozik, annak ellenére, hogy nem Petrik munkája. „Az 1920-as év nemcsak a hagyományos évtizedes beosztás határa lett, de a ránk parancsolt trianoni 'béke' dátuma lévén, a jelen bibliográfia a történelmi ország szellemi képét még töretlenül mutatja be” – írja *Kozocsa Sándor* a bibliográfia bevezetőjében⁵³. Leírási szabályzata tekintetében azonban már más elveken, az OKBK szabályzatán alapul, így részletes elemzése nem tartozik szorosan a témához.

A XIX. század vége és a XX. század első fele szakmánk tudománytörténetének kifejezetten eseménydús és izgalmas időszaka volt, a modern könyvtár-felfogás elvi előkészítője. A mai könyvtárosok csak tisztelettel gondolhatnak e fejlődés mozgatóira, az elméleti alapok lerakóira és a szakmai alázattal végzett gyakorlati munka elvégzőire, köztük Petrik Gézára, aki „nemcsak hasznos munkát végzett, de a magyar nemzeti bibliográfia történetének kiemelkedő tudós művelője volt, akinek nemcsak a könyvtörténet, hanem a magyar tudománytörténet is nagy elismeréssel és hálával tartozik.”⁵⁴

JEGYZETEK

- 1 Márki József : Szak- és betűrendes kalauz az összes magyar irodalom története s könyvészetben. Budapest : Lauffer, 1878. 199. p.
- 2 Márki, 201. p.
- 3 Vö. Kalauz az újabb magyar irodalomban. Ism. Dézsi Lajos. In: Magyar Könyvszemle. 1894. 369–371. p.; Petrik Géza : Magyar könyvészet 1886–1900. Ism. Gulyás Pál. In: Magyar Könyvszemle, 1908. 356–357. p.
- 4 Havran Dániel : Petrik Géza. In: Magyar Könyvszemle, 1925. 156. p.
- 5 Kéglí Ferenc : Petrik Géza élete és munkássága. In: Petrik-émlékkötet. Budapest : OSZK, 1996. 15. p.
- 6 Barna Ferdinánd : A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi országos könyvtárának rendezéséről. 1–2. rész. In: Magyar Könyvszemle, 1876. 127–134.; 173–183. p.
- 7 Sebestyén Gyula : A katalóguskészítés kérdéséhez. In: Magyar Könyvszemle, 1895. 21–28. p.
- 8 Sebestyén, 27–28. p.
- 9 Hellebrant Árpád : Kudora Károly. Könyvtártan. In: Magyar Könyvszemle, 1892/1893. 348. p.
- 10 Gulyás Pál : A modern nyomtatványok könyvészeti leírásának szabályai. In: Magyar Könyvszemle, 1906. 335–344. p.
- 11 Könyvtárakról : Bevezetése dr. Schedel Ferencz' illy czimű munkájának: „A' könyvtártan' kézikönyve” : Mutatványul. In: Athenaeum, 1843. 201–210. p.
- 12 Kudora Károly : Könyvtártan. Budapest : Dobrowsky és Francke, 1893.
- 13 Kudora könyvtártanának „hivatalos” fogadtatása nem volt elismerő, [vö.: Hellebrant Árpád : Kudora Károly. Könyvtártan. In: Magyar Könyvszemle, 1892/1893. 344–350.

- p.], „rehabilitálása” csak a munka megjelenésének 100. évfordulóján következett be [vö.: Somkuti Gabriella : Száz éves az első magyar könyvtári munka, Kudora Károly könyvtártana. In: Könyvtári Figyelő, 1993. 4. 541–545. p.]
- 14 Kudora Károly külföldi tanulmányútja. In: Magyar Könyvszemle, 1884. 318. p. A meglátogatott könyvtárak (városok) teljes felsorolása: Boroszló, Berlin, Frankfurt, Heidelberg, Darmstadt, Stuttgart, Würzburg, Augsburg, Nürnberg, München, Lipcse, Drezda, Prága, Bécs.
 - 15 Kudora, 166., 168. p.
 - 16 Érdemes megjegyezni, hogy Dziačko szabályzatának hatályát 1892-ben Poroszország összes egyetemi könyvtárára kiterjesztették, ez képezte alapját a későbbi, Fritz Milkau nevéhez fűződő szabályzatnak, az ún. Porosz Instrukciónak (Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der preußischen Bibliotheken, első kiadása: 1899), amely később a magyar könyvtárak katalogizálási gyakorlatára is nagy hatással volt.
A Porosz Instrukció első magyarországi ismertetése a Magyar Könyvszemlében jelent meg „A Porosz állami könyvtárak lajstromozási rendszere” címmel Szabó Ervintől. [Magyar Könyvszemle, 1900. 284–296. p.] A német katalogizálási irányzatot a szakmai köztudat – összefoglalóan és a történelmi fejlődést leegyszerűsítve – legfontosabb képviselője után egyöntetűen „porosz instrukció” névvel illeti annak ellenére, hogy a valódi Porosz Instrukció csak később készült el és jelent meg.
 - 17 Vö.: Kudora, 90–129.; 130–141. p.
 - 18 Kudora, 92–93. p.
 - 19 Kudora, 94. p.
 - 20 Kudora, 94. p.; Barna : A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi országos könyvtárának rendezéséről. 2. rész. In: Magyar Könyvszemle, 1876. 176. p.
 - 21 Kudora, 131–132. p.
 - 22 Barna Ferdinánd : A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi országos könyvtárának rendezéséről. 2. rész. In: Magyar Könyvszemle, 1876. 178. p.
 - 23 Sebestyén, 21–22. p.
 - 24 Gulyás Pál : A modern nyomtatványok könyvészeti leírásának szabályai. In: Magyar Könyvszemle, 1906. 337. p.
 - 25 Részletesebben ld.: Pogányné Rózsa Gabriella : A nagy katalogizálási irányzatok kialakulása a XX. század első felében. In: Könyvtári Figyelő, 2001. 2. 263–273. p.
 - 26 Nagybritánia könyvárusainak címtározási szabályai / Németből közli Major Lajos. [A fordítás alapjául felhasznált forrás: Neuer Anzeiger für Bibliographie und Bibliotheks-Wissenschaft. 1882/2.] In: Magyar Könyvszemle, 1883. 138–143. p.
 - 27 Ferenczi Zoltán : A könyvtártn alapvonalai. Budapest: Athenaeum, 1903. Ismertetését ld. V. E. : Ferenczi Zoltán : A könyvtártn alapvonalai. In: Magyar Könyvszemle, 1903. 299–305. p.
 - 28 Gulyás Pál : Népkönyvtárak szervezése, fentartása és kezelése. Budapest : Athenaeum, 1909. [a továbbiakban: Gulyás, ... p.]. A munka második kiadása 1913-ban jelent meg, a címtározásról szóló fejezetben csak egészen apró, a tartalmat nem érintő változtatásra került sor.
 - 29 Vö.: Pogány György : A magyar könyvtári szaksajtó története. 1. rész. In: Könyvtári Figyelő, 1996. 4. sz. 586–589. p.
 - 30 Ferenczi, 152. p.: lábjegyzetben utal néhány fontos szabályzatra, a Porosz Instrukció mellett Karl Dziačko és Giuseppe Fumagalli munkáira, a wolfenbütteli és burgi szabályzatokra, valamint a magyar szakirodalomból Sebestyén Gyula és Szabó Ervin cikkeire.
 - 31 Vö.: Sass, Dale : Erläuterungen zu den Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der Preussischen Bibliotheken. Leipzig, Harrassowitz, 1927.

- 32 Szabó, 293. p.
- 33 Löffler, Karl : Einführung in die Katalogkunde. Leipzig : Hiersemann, 1935. 32. p. [Löffler kézikönyve későbbi, de a felhozott példa korábbra visszanyúló, hosszabb hagyományokra tekint vissza.]
- 34 Ferenczi, 147–159. p.; Gulyás, 124–142. p.
- 35 A Központi Címjegyzék katalogizálási szabályai. Budapest : Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1928.
- 36 Az anonimák besorolásával kapcsolatban vö. Gulyás, 126–128. p.
- 37 Gulyás, 126.; 128. p.
- 38 A Központi Címjegyzék katalogizálási szabályai. Budapest : Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1928.
- 39 A bibliográfia ezen ciklusa az egyes kiadványok adatai mellett lelőhelyüket is feltünteti, ezek tanúsága szerint Petrik a következő könyvtárak 1712 és 1860 közötti állományát dolgozta fel: Akadémiai Könyvtár, Egyetemi Könyvtár, jászói premontrei könyvtár, kalocsai érseki könyvtár, Nemzeti Múzeum Könyvtára Budapesten, miskolci evangélikus gimnázium könyvtára, nagykovácsi főgimnázium könyvtára, esztergomi Prímási Könyvtár, sárospataki református főiskola könyvtára, Természettudományos Társulat könyvtára.
- 40 Barna Ferdinánd : Hazai könyvtárak rendezéséről. In: Magyar Könyvszemle, 1883. 71–72. p.
- 41 Magyarország bibliográfiája 1712–1860. Budapest : Dobrowsky, 1888–1892. II. p.
- 42 Havran Dániel : Petrik Géza. In: Magyar Könyvszemle, 1925. 158. p.
- 43 Magyar könyvészet 1860–1875. Budapest : Magyar Könyvkereskedők Egylete, 1885.
- 44 Közli Kozocsa Sándor : Petrik Géza vallomása. In: Magyar Könyvszemle, 1963. 3. sz. 285. p.
- 45 Magyarország bibliographiája 1712–1860. 1–4. kötet. Budapest : Dobrowsky, 1888–1892.
- 46 Magyar Könyvészet 1876–1885. Budapest : Magyar Könyvkereskedők Egylete, 1890.
- 47 A Könyvkereskedők Egyletének irattára elkallódott, de Kőhalmi Béla feltételezi, hogy ezen kötet elkészítésével azért nem Petriket bízták meg, mert ő továbbra is ragaszkodott volna az eddigi hagyományokhoz, a folyóiratok (Kálmán Mór tanácsára elvégzett) repertorizálásához. Ezt a funkciót Szinnyi József „Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertóriumá” címen megindított vállalkozása tervezte ellátni. Vö.: Kőhalmi Béla : Petrik Géza (1845–1925). In: A Könyvtáros, 1956. 3. sz. p. 186.
- 48 Magyar könyvészet 1886–1900. 1–2. kötet. Budapest : Magyar Könyvkereskedők Egyesülete, 1908–1913.
- 49 Vö.: Sass, 112–115. p.
- 50 Magyar Könyvészet 1901–1910. Budapest : Magyar Könyvkereskedők Egyesülete, 1917–1928.
- 51 A példával kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy e szerzőtől több munkát nem regisztrál a bibliográfia idézett kötete, az 1901 és 1910 közötti időszak könyvésze.
- 52 Magyar Könyvészet 1911–1920. 1–2. kötet. Budapest : Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1939–1942.
- 53 Magyar könyvészet 1911–1920. 1. köt. VII. p.
- 54 Magyar Könyvészet 1901–1910. X. p.